

Mahalle Tasarımında Morfogenetik Yaklaşım

[MAHALLE ARASI]

HATAY_____

[M.E.T.A.M.O.R.F.O.Z] /PROJE HİKAYESİ

Mahalle Arası...

Mahalle sadece binalardan oluşan fiziksel bir mekan değil, binaların mahalle yaşamının geçtiği sokak, meydan ve diğer açık alanları tanımladığı bir mekanda oluşan ortak anılar toplamıdır. Hızla büyüyen ve yoğunlaşan kentlerimizde kentlerin bile birbirine birleşerek fiziksel sınırlarının ortadan kalktığı görülmektedir. Bu süreçten mahalleler de etkilenmiş, aşırı yoğun kentlerde mahalle nüfusları da artmakta, yüksek yapılar ve aralarındaki tanımsız boşluklarla mahalle yaşamı ve komşuluk ilişkileri ortadan kalkmaktadır. Geleneksel mahalle yaşantısının ortadan kalkmasına zaman içinde birey veya toplumun değişmesinden çok mekanların değişmesi neden olmaktadır.

Hızla büyüyen kentlerde kaybolan geleneksel mahallenin ele alındığı ve yeniden değerlendirildiği zaman dilimi olarak “Mahalle arası” kavramı mahallenin fiziksel mekanı ötesinde mahalle sosyal yapısının olgunlaşması için gerekli olan zamanı ifade eder. Dolayısıyla “Mahalle arası” olarak adlandırılan tasarım konsepti mekan olarak mahalledeki binaların komşuluk ilişkilerine fırsat verecek mekanları nasıl tanımladığına referans verirken mahallenin zaman içindeki gelişimine de referans vermektedir.

Yarışma alanı

Hatay, coğrafi konum olarak sıcak ve nemli bir iklim bölgesinde yer almaktadır. Yüksek yağış oranı kışın sellere neden olmaktadır. 09.05.2001 tarihinde 432,1 kg/m², 19.12.2009 tarihinde de 187,4 mm yağış ile can ve mal kaybı yaşandığı görülmüştür. Geçmişte büyük depremlere de tanık olmuş bir şehir olarak geleneksel dokusunda iklimsel koşullara uygun ve afetlere direnci artıran mekânsal çözümler bulmak mümkündür. Yarışma alanı düz bir arazide kıyıya yaklaşık 3.5 kilometre uzaklıktadır. Doğu yönünde Amanos Dağları, Batısında da Akdeniz yer almaktadır. Alanın çevresinde grid sistemli bir ulaşım ağı bulunmaktadır. Tasarım alanındaki taşıt hareketinin kontrollü olup bağlantı sayısının ve geometrilerinin mahalle bütünlüğünü bozmaması hedeflenerek ulaşım sistemi tasarlanmıştır.

Bitki örtüsü: Hatay'ın doğal bitki örtüsünü makiler ve ormanlar oluşturur. Maki türleri, 4–5 metre boyunda, sert ve tüylü yapraklı bitkilerdir. Bunlar 800 m. yükselti kuşağına dek yapılır. Mersin, defne, kısa meşe, kermes, sakız, keçiboynuzu, yabani zeytin, zakkum, alıç, çitlembik, akçameşe, pırnal, meşeleri yörede en çok rastlanan maki türleridir. Evlerin avlularında ise portakal, mandalina, greyfurt, limon, turunc, nar, yenedünya, muşmula, hurma, muz, zeytin, asma, dut ve erik gibi yemişli meyveler bulunmaktadır.

Tasarım ilkeleri

Konum: Tasarım modeli yerleşmenin konumu, yerel özelliklerine ilişkin, sağlıklı bir mahalle yaşamını destekleyici, güncel ihtiyaç ve taleplere cevap verebilecek tasarım ilkeleriyle şekillenmiştir. Tarihsel süreçte kentin mekânsal yapısı da coğrafi özelliklerin önemini ve sürekliliğini göstermektedir. Kentin kuruluş dönemleri 2000 yıldan daha öncesine uzansa da tarihi dokunun hakim rüzgar yönünde grid sistem ve avlulu konut tiplerinden oluşması iklimsel özellik, kent morfolojisi ve yaşam kalitesi arasındaki derin bağı göstermektedir. Hatay daha önce depremler ve sel afetleri yaşamış bir il olduğundan afetlere karşı hassasiyet de tasarıma yansıtılmış, kentsel açık alanlar afet anında içme ve kullanma suyuna ulaşılacak acil durum açık alanları olarak da kullanılabilir şekilde düşünülmüştür.

GELENEKSEL MAHALLE

Fiziksel yapı: Sınırları daha çok komşuluk bağlarının yoğunluğu ve doğal sınırlarla belirlenen mahalle. Doğa ile uyumlu, doğayı koruyan ve içine alan, mevsim döngülerini, su, hava döngülerini dikkate alan mekânsal kurgu. Yapılarda topografyaya uyum, pasif iklimlendirme, yerel malzeme, kullanıcıya özel tasarım, düşük yapılaşma yoğunluğu, iklime uygun bina-açık alan kurgusu, sokakla ve komşuyla ilişkiyi artıracak cumba, çıkma, çıkmaz sokak benzeri tasarımlar. Sokaklar oyun alanı, çok amaçlı kullanılan boş parseller var. Avlu, bahçe, çıkmaz sokak, ana cadde gibi mahremiyet hiyerarşisi, değişken bina büyüklükleri ve fiyatları. Meyveli ağaçlar, yerel bitki türleri, sokak hayvanları, kuş evleri, çeşmeler, sadaka taşları, paylaşım kültürü, bahçede sebze-meyve yetiştirme, geleneksel ticaret alanları, küçük esnaf (ticaret sokağı ve hanlar, avlulu ticaret alanları), açık ve kapalı alanların birlikte kullanıldığı ticaret.

Sosyal yapı: Komşu kavramı konuttan daha önemli. Geniş aile, çeşitli gelir grupları, farklı sosyal, etnik, din, kültür grupları bir arada. Ev hanımları, ikiden fazla çocuk. Ortak aktiviteler (ekmek, salça, peynir, turşu, salamura vb. yapımı, halı yıkama, sokak temizliği, , çeşme başı ve eşik sohbetleri, çocuklar sokakta ve mahalleli kontrolünde, araç sahipliliği düşük/yok, bayram, düğün, cenaze vb. mahallede ve mahalleliyle birlikte. Mahalle arkadaşlığı, mahalle maçları, doğaya uyumlu yaşantı. Yaşlılar ve tüm mahalleli kontrol ve güvenli çevre sağlıyor.

GÜNÜMÜZ MAHALLESİ

Fiziksel yapı: Duvarlarla çevresinden fiziksel olarak ayrılan mahalle. Doğa dışarıda, topografyayı değiştiren yapılaşma, yüksek yoğunluklar, aşırı enerji tüketimi ve atık üretimi. Yerel olmayan, popüler malzemeler, birbirinden ayrı yüksek bloklar, zeminden kopuş, tanımsız açık alanlar, zayıf bina-açık alan ilişkisi, hayvanlar dışarıda, yapay bitkilendirme, yerel olmayan türler, meyvesiz ağaçlar. Büyük ticaret alan ve yapıları (alışveriş merkezleri, büyük marketler vb., kapalı alan odaklı tasarım). Yaya alanlarını istila eden araçlar.

Sosyal yapı: Konut ve bireysellik öncelikli. Çekirdek aile, benzer gelir grupları bir arada, diğer kültürel özellikler ikinci planda, gelirle paralel tek tipleşen yaşam biçimi. Çalışan kadın, bir-iki çocuk, çocuk bakımı için aileye yakın olma ihtiyacı, bitişik-yakın konutlarda geniş aile talebi, çocuk bakıcısı, bakıcı odası, kent baskısı, doğa özlemi, balkon-saksıda bitki yetiştirme, ekolojik hassasiyet, organik ürün arayışı, evde ekmek, turşu yapma eğilimi, özel güvenlik hizmeti, çocuklar kısıtlı süre ve tanımlı alanlarda oyun oynuyor, iş arkadaşlığı, bayram-düğün vb. sosyal aktivitelerde iş çevresi öncelikli, farklı mahallelerden okul arkadaşlığı. Yüksek otomobil sahipliliği. Ortak aktiviteler çocuk odaklı (parkta çocuk gezdirme vb.), Mahalle anneliği programı vb. çocukların bakımı kurumsallaşıyor.

MORFOGENETİK YAKLAŞIM

Mahallenin temeli olan aile yapısı zamanla değişmiştir. Diğer yandan geleneksel mahalleye olan özlem bazı şeylerin değişmediğini fakat üretilen konut alanlarının talebi karşılayamadığını göstermektedir. Bu noktada geleneksel mahallenin fiziksel yapısının günümüze aynen taşınması yerine fiziksel yapının mahalle yaşantısını destekleyen içsel özellikleri günümüzün koşullarıyla bütünleştirilerek tasarıma yansıtılmıştır.

ÖNERİLEN MAHALLE KONSEPTİ: HATAY DÖRTYOL

Fiziksel yapı: Sınırları ulaşım sistemi organizasyonu ve arazi kullanım ile belirlenen duvarsız mahalle. Mahalle iç yolları kent içi yollarda kestirme olarak kullanılmamalı, iklimsel özelliklerle uyumlu mekânsal tasarım, rüzgar, güneşlenme, yüzey suyu drenajı ve topografik özelliklere uyumlu sokak yapısı ve bina

konumlanması, sosyal ilişkileri destekleyici karşılaşma mekanları, iklimsel açıdan konforlu açık alanlar, Konut yapıları maksimum 4 katlı, apartmanlarda da avlu ve özel bahçe sunulması, pasif iklimlendirme yöntemleriyle enerji etkin ve ekolojik binalar, yaya ulaşımı, bisiklet ve toplu taşımayı destekleyen tasarım, çocuklara mahalle içinde serbest oyun alanları ve güvenli sokaklar, afete dirençli mahalle (meydan/acil durum toplanma alanı/ sel havuzu birlikteliği), çok amaçlı kullanım (çok amaçlı avlu ve boş parseller), yerel bitki türleri ve mahallede meyve ağaçları kullanımı, gölgeli sokaklar, az katlı fakat yoğun yapılaşma, her adaya ortak avlu, her eve bahçe sağlanması. Yeşil ve bahçenin apartmanlara da taşınması. Farklı büyüklük ve özellikte konutlarla farklı gelir ve aile büyüklüklerine uygun tasarım. İnternet kullanımı ile evde çalışanlara uygun mimari (çalışma, hobi odası vb.), Mevcut su kanalını mahalle içinden geçirerek hem estetik hem iklimsel avantaj sağlanıyor. Çeşmeler mahallede yerini alıyor. Otomobiller için otoboxlar ile yer altına otomatik park imkanı.

Sosyal yapı: Çekirdek aile tekrar büyüyor. Geniş aile bireyleriyle yakın yaşantı imkanı. Ortak aktiviteler (kutlamalar, bayramlar, mahallede ağaç dikimi, vb.), farklı sosyo-ekonomik gruplar birada. Kültürel çeşitlilik. Büyük aile üyelerine aynı adada küçük konut olanağı ile geniş aile bireyleri bir arada. Çocuklar güvenle sokakta oynuyor. Oyun ve mahalle keşfi birlikte. Küçük esnafın olduğu avlulu çarşı ve mahalle içine uzanan çarşı sokağı. Mahalle anneliği programıyla düşük gelirlilere katkıda bulunulurken mahallelinin kaynaşmasına destek olunacaktır. Kooperatiflerle mahallelinin birlikteliği ve yerel esnaf ve yerel üretim desteklenecektir.

Sorunlar ve önerilen konseptle geliştirilen çözümler şöyle özetlenebilir:

1. Mahallenin toplu konutların duvarlarla ayrılmasından farklı olarak sınırlarının doku formu ile kısmen tanımlandığı yapısı kaybolmuştur.
 - a. Yarışma alanını kullananların büyük oranda mahalle sakinleri olabilmesi için öncelikle ulaşım sistemi çevreleyen yollara bağlantıyı sınırlayacak şekilde planlanmıştır. Alan yaklaşık olarak uzun kenarı 900m, kısa kenarı da 300m olan bir dikdörtgen şeklindedir. Uzun kenara iki noktadan, kısa kenarlara da 1 noktadan bağlantı yapılmış, bağlantıların da alanı çevreleyen bir yoldan diğerine geçişte kestirme olmayacak şekilde yol geometrisi düzenlenmiştir. Böylece mahalleye gelmeyen birinin bu yolları kestirme yol olarak geçiş amacıyla kullanması önlenmeye çalışılmıştır. Mahalle içinde de her noktaya birden fazla ulaşım alternatifi sunulmuştur. Böylede bir yolda çalışma vs. olması durumunda konutlara ulaşım mümkün olabilmektedir.
2. Mahalle sosyal yapısının oluşabilmesi için uygun olan 500-2500 arasında olması gereken nüfus çok aşılmıştır.
 - a. Hatayda ortalama hanehalkı büyüklüğü 3.9'dur. Yarışma alanında da toplan 500 hane ile 1950 kişi nüfusa ulaşılmaktadır. Bu nüfus mahallede Hatay'ın kültürel çeşitliliğini destekleyecek, komşuluk ilişkileri 500 kişilik alt birimler oluşması, bireyin mahalleyi sahiplenmesi, mahalleye yönelik kararlar alabilmesi için uygun bir nüfustur. Önerilen tasarımda mahalle az katlı konutlar şeklinde düşünülmüş, yarışma alanının kuzey kısmında çevre dokuyula sınır olan alanda avlulu-bahçeli mimari tasarım konseptinden vazgeçilmeden her evin avlu/kış bahçesine sahip olduğu apartmanlar önerilmiştir. Çevredeki ticaret ve donatılarla ilişkili olarak üç apartmanın zemin katlarında ticaret olacağı varsayılmış, bu ticari birimlerin gelirlerinin de mahalle ortak giderleri için

kullanılabileceği öngörülmüştür. Toplamda mahallenin nüfusunun maksimum 2860lara yaklaşacağı tahmin edilmektedir.

3. Yaya odaklı olan mahallelerin yerini araç istilası olarak "çocukluğun sokakta geçmesi" kavramı imkansız hale gelmiştir. Sokağından ve yakın çevresinden kopuk büyüyen çocuklar mahalle yaşantısından uzaklaşmaktadır.

Otoparkların çok geniş yüzeyler kaplaması ekolojik açıdan, arazinin ekonomik kullanımı açısından ve estetik açıdan olumsuz bir durumdur. Özellikle Hatay gibi sıcak ve nemli iklimlerde yüzeydeki otoparklar mikroklima ve araç kullanıcısı konforu açısından da uygun olmamaktadır. Ayrıca kullanıcılar genellikle aracına yakın olma eğilimindedir. Bu nedenle otopark çözümünde çağdaş teknolojik çözümler düşünülmüş ve yer altında tam otomatik ve çok az yer kaplayan küçük otoparklar planlanmıştır. Ayrıca bazı konutlara da çift araçlık kapalı garaj imkanı sunulmuştur.

4. Artan yoğunluk yüksek yapılarla sağlanırken açık alan oranı artsa da etkin kullanılabilecek açık alan oranı azalmakta, kullanıcıların zeminle işitsel ilişkisinin koptuğu 4 kat sınırı aşıldığından açık alanlar kullanılmamaktadır.

- a. Tasarlanan mahalle dokusu her aileye bahçe sunan, komşuların bir araya geleceği avlular sağlayan bir yaklaşım sergilemektedir. Kent içerisindeki geniş yeşil alanlar haricinde doku içerisine yayılmış küçük açık alanlardan oluşan bir sistem önerilmiştir. Kentin iklimi ve geleneksel yaşantısı ile uyumlu olan bu doku aynı zamanda kentlerimizin yüksek yoğunluklarına da bir çözüm olarak önerilmektedir.

5. Yüksek kuleler arasındaki açık alanlar farklı bölgelerin iklimsel özelliklerine de uyumlu değildir. Özellikle Antakya gibi sıcak ve nemli bölgelerde geniş açık alanlar aşırı sıcak olmaktadır. Hava akımını artıran, gölgeli açık alanların oluşmasına imkan veren sokak yapısından uzaklaşılması açık alanların gün içerisinde kullanıma zorluğu mekanın ekonomik şekilde değerlendirilmediği anlamına gelmektedir.

- a. Yarışmada verilen minimum 500 hane sayısı sağlanmış olmakla birlikte olası yoğunluk artış talebi senaryoları düşünülerek apartman çözümü geliştirilmiştir. Önerilen apartmanlarda az katlı konutlardaki gibi ortak avlu ve özel bahçeler tasarlanmış, yeşil üst kotlara taşınmıştır. Farklı ekonomik gelir düzeyleri ve aile büyüklükleri için alternatif konutlar sunma amacı ile az sayıda geliştirilen apartmanlar mahallenin rüzgarını kesmeyecek ve rüzgar alacak şekilde konumlandırılmışlardır.

6. Toplu konutlarda apartmanlar arasındaki alanların herkesin ortak alanı olması, aslında kimsenin istediği gibi kullanamaması anlamına gelmektedir.

Herkese ait olan ama genellikle geçiş amacı dışında pek kullanılmayan açık alanlar yerine konutla doğrudan ilişkili ve birkaç hanenin bir araya geldiği, bahçe girişinden sokağa kadar, duvarlar olmadan farklı mahremiyet düzeyleri sunan bir tasarım önerilmiştir. her 5-7 kon için küçük bir avludan oluşan araçtan arındırılmış, çocuklar için güvenli, binaların gölgesi, yeşil alan ve çeşme/havuz tasarımları ve rüzgar alacak şekildeki konumları ile mikrokliması uygun alanlar önerilmiştir.

Mahalledeki binaları tasarlayıp yan yana yerleştirmenin ötesinde bina-parcel- sokak-konut grupları arasındaki ilişkileri hiyerarşik kentsel sistemlerle bütünleştiren bir yaklaşımla yarışma alanı tasarlanmıştır. Antakya'da binlerce yılda deneme-yanılma süreçlerinden de süzülerek gelmiş olan özelliklerin tasarımda yerlerini bulması sağlanmıştır.

Önerilen mahalle tasarım modeli, Hatay'ın tarihten gelen özgün kimliği ile örtüşen, Antakya tarihi

dokusundaki temel özellikleri referans alan ve günümüz Dörtyol sakinlerine uygun, çocukluğumuzun hayali olan mahalle yaşamını çağdaş gereksinimlerle birleştiren ekolojik mahalle sistemini oluşturmaktadır.

MİMARİ TASARIM RAPORU: Bina/Parsel/avlu/Sokak bütünlüğü

Mimari yaklaşım, Hatay'ın 6000 yıl öncesine kadar giden tarihiyle binlerce yılda geliştirilmiş mimari çözümlerin Antakya tarihi dokusunda izlenmesiyle şekillenmiştir. Tarihte çok farklı kültürler ve toplumların benzer mekânsal çözümler üretmesi yerel özellikler ve coğrafi faktörlerin baskın rolünü göstermektedir. Kentin sıcak nemli iklimi kent dokusunu ve mimariyi şekillendirmektedir. Günümüzde LEED ve BREEAM sertifikaları gibi birçok yeşil bina sertifikalarına sahip binanın yerel iklimsel özellikler ve kent dokusu kriterleri ile değerlendirildiğinde yeterince etkin olmadıkları görülmektedir.

Bu açıdan mimarideki doğal enerji kullanım teknolojilerinden önce ısınma ve soğutma ihtiyacını azalttığı bilinen çözümler önerilmiştir. Sokakların hakim rüzgara göre konumlanması, aşırı yağışlara sahne olmuş kentte binaların sellerden etkilenmemesi için açık alan ve su yüzey akışının düzenlenmesi binadaki konforu artırmak için öncelikli olarak düşünülmüştür. Ardından mimari detaylar incelenmiş, güncel teknolojiler ve pasif iklimlendirme sistemlerinin birlikte kullanımı öngörülmüştür.

Hem Antakya dokusunda yapılan analizler hem de literatür bilgisi mahallede hakim mimari karakterin az katlı bahçe ve avlulu bir sistem olmasını gerektirmiştir. Yapı içinde de maksimum hava akımını sağlamak için zemin kat yükseklikleri 3,42 m olarak tasarlanmış, aynı zamanda geleneksel dokuda görülen "kuş penceresi" veya "tepe penceresi" olarak adlandırılan çapraz hava akımı sağlayan pencere sistemi önerilmiştir. Konutta her odanın en az iki yönünün açık olması amaçlanmış, böylece odalarda da doğal iklimlendirme desteklenmiştir. Konutların ortasında merdivenle ilişkili lineer bir sirkülasyon alanında pasif iklimlendirme sistemi tasarlanmıştır. Zemin ve tepe kotuna yakın kısımlarda açıklıkları olan ve güneş enerjisi kullanarak çalışan bir pompa ile suyun tepe nem yastıklarını ıslak tuttuğu ve konut içi ve bahçesine serin hava veren bir sistem önerilmiştir.

Alanda geleneksel ticari birimlere referans veren az katlı ve avlulu bir çarşı alanı, ve yine küçük esnafın mahalleyle yaşayacağı bir ticaret sokağı tasarlanmıştır. Çarşı alanında mahallelinin bir araya geleceği, bayram, kutlama, cenaze vb. için kullanılacak bir mahalle merkezi tasarlanmıştır. Konut alanı içine doğru giren ticaret ve donatılar mahallenin bütünlüğüne katkıda bulunacaktır. Alanda yine avlulu bir yapıya sahip, hem kış bahçesi hem de açık bahçesi olan tek katlı bir kreş bulunmaktadır. Kreşin tek yüksek kısmı olan birimi velilerle birlikte aktivitelerin yapılacağı, öğrencilerin velilere gösteri yapacağı çok amaçlı bir salondur. bu salon kreşin önündeki meydana doğru uzanarak bu alanla ilişkiyi görsel olarak artırırken aynı zamanda saçağı ve kendi altındaki gölgeli alanıyla mahalleliye konforlu bir geçiş imkanı sunmaktadır.

Alanın güney doğusunda büyük bir kavşak bulunmaktadır. Bu kavşağın gürültü ve görsel kirliliğini azaltmak için buraya bir spor yapısı önerilmiştir. Hatay'da kullanımının yaygın olduğu hamam'lardan referans alarak kapalı yüzme havuzu ve sauna-hamam içeren bir spor yapısı yapılması uygun bulunmuştur.